

Platon'un Devlet'inden Mekan Organizasyonuna: Sosyo-Mekansal Süreçleri Anlamak için bir Kavramsal Çerçeve Önerisi

*

Ozan Hovardaoglu¹

Giriş

Bu çalışmanın kuramsal altyapısını, 2004 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde doktora öğrencisiyken İlhan Hoca'dan almış olduğum "CRP 602 Space Concepts and Organization in the New Age" adlı ders için hazırlamış olduğum ödev kapsamında oluşturmuştum. Dönemin ilk dersinde İlhan Hoca'nın bizleri yüzleştirdiği soru her ne kadar ilk bakışta basit gibi görünse de, çok çarpıcı bir soruydu: "Mekan nedir, mekanı nasıl tanımlayalım"? Bu soruya yanıt vermek için derste oturduğum yerde düşündüğümde ilk fark ettiğim, bu sorunun, gündelik yaşamda karşılaştığımız ve "nedir" ile biten tanımlama sorularına verilebilecek birkaç cümlelik yanıtlara asla sığmayacak bir yanıtı olduğuydu. Muhtemelen İlhan Hoca'nın beklentilerinden biri de bizlerin bu soruya bir yanıt vermemizden çok, bu yanıtın zorunlu derinliğini kavramamızdı.

"Mekan nedir, mekanı nasıl tanımlayalım" sorusuna, örneğin David Harvey'in 1973 yılında yazdığı "Sosyal Adalet ve Şehir" kitabının giriş kısmında yaptığı mutlak mekan, görelî mekan, ilişkişel mekan tanımlarını yanıt olarak verebiliriz elbet. Ayrıca İlhan Tekeli'nin 1979 yılında yazdığı "Mekan Organizasyonlarına Makro Yaklaşım: Türkiye Üzerinde bir Deneme" adlı kitabında da Newton'a göre mutlak mekanın ve Leibniz'in açıklamalarıyla görelî mekanın tanımlarına ulaşabiliyoruz. Ancak atalet kuvvetlerinin varlığına dayandırılarak açıklanan ve sadece insan eylemlerini değil, "şeyleri" de içeren bir varlık (Harvey, 1973; Tekeli, 1979) olarak açıklanan mutlak mekan kavramı da, varlıkların birbirine göre olan konumlarının teşkil ettiği ilintiler bütünü (Tekeli, 1979) olarak açıklanan görelî mekan kavramı da tek başlarına

¹ Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi, E-mail: ozanhovardaoglu@erciyes.edu.tr

mekan anlayışı oluşturmaktan çok, böyle bir anlayışın oluşumu için kuramsal hatta felsefi bir zemin sağlamakta ve mekanı kavrayabilmek için birbirinden farklılaşan yollara ışık tutmaktadır.

Bu ders kapsamında İlhan Hoca'nın bizden fark etmemizi beklediği en önemli noktalardan birinin de, bu farklılaşan yolları yürümediğimiz sürece bir mekan anlayışına erişemeyeceğimiz gerçeği olduğunu düşünüyorum. İdeal Kent Dergisi'nin İlhan Tekeli Özel Sayısı için hazırladığım bu çalışma, bu farklılaşan yolları yürüme çabamı temsil ediyor ve bu yolda bana rehberlik eden başta İlhan Hoca olmak üzere tüm ustalara minnettarım.

Mekanın Derinliği

Bu felsefi yolculuğun ne kadar zorlu ve bu yolda rehberliğin ne kadar önemli olduğunu böyle bir yolda yürüyen herkes biliyordur. Ancak şunu söylemeliyim ki böyle bir yolculuğun iki büyük tehlikesi var: rehberden mahrum kaldığınızda ya da hiçbir rehberle güvenmediğinizde ve hatta rehberliği reddettiğinizde, açıkça kaybolursunuz. İkinci tehlikeyse, kaybolmamak için sadece ayak izlerine basarak ilerlediğinizde ortaya çıkar ve daha önce yürünmüş olan bir yolu kat etmiş ve daha önce söylenmiş olanları söylemiş olursunuz. Farklı bir açıdan bakabilmek için farklı bir yol izleyebilmek ise iki tür rehberliğe ihtiyaç duyuyor: bir ustanın rehberliği ve aynı Grimm Kardeşler masalındaki Hansel'in ormanda kaybolmamak için geçtiği yollara çakıl taşı bırakan kendi kendine rehberliği.

Bu rehberlik meselesini biraz uzattığımı düşünebilirsiniz ama buradaki konu açısından rehberlik meselesinin iki hayati önemi var. Göreli mekan görüşü, mekanı bir varlık değil bir ilinti, "varlıkların birbirlerine göre olan konumlarının teşkil ettiği ilintiler bütünü" (Tekeli, 1979, s. 21) olarak tanımlamayı öneriyor. Ama tam da burada "bu varlıklar 'nerede' birbirlerine göre konumlanıyor" şeklinde bir soru sormak, bize Hansel ve Gratel'in kaybolduğu ormandan çok daha zorlu bir felsefi karmaşıklığın kapısını aralıyor.

Varlıklar "nerede" konumlanıyor ki biz bu konumlanmalar arasındaki ilintiyi mekan olarak tanımlayabilelim? Bu "nerede" sorusunun akla ilk gelen yanıtı "boşluk" gibi duruyor olsa da, Farabi'nin dünyanın ilk deneysel çalışması ve modern bilimsel düşüncenin ilk tohumlarından biri olarak kabul edilen "Boşluk Üzerine Risale"si, bu yanıtın "boşluk" olamayacağını açıkça söylüyor. Dahası "boşluk" insan zihni tarafından gerçekten kavranabilir mi? Mutlak bir hiçlik olarak boşluğun kavranabilmesinin neden insan zihninin sınırları dışında kaldığını ise, 20. yüzyılın en sıra dışı astrofizikçilerinden biri

olan Carl Sagan'ın "Cennetin Ejderleri: İnsan Zekasının Evrimi Üzerine Düşünceler" adlı kitabında bulabiliyoruz.

Peki ama varlıklar "nerede" konumlanıyor sorunun yanıtını "nerede" aramalıyız? Günümüz fizik bilimine damga vurmuş yine sıra dışı bir düşünür de olan Stephen Hawking (1988), "Zamanın Kısa Tarihi" adlı kitabının ilk bölümüne şöyle başlıyor:

"Günlerden bir gün ünlü bilimci (söylentiye göre Bertrand Russel) gökbilimi üzerine söylev vermektedir. Dünyanın güneş etrafında nasıl döndüğünü, güneşin de galaksi denen uçsuz bucaksız yıldızlar kümesi etrafında nasıl devindiğini anlatır. Konuşmasının sonunda salonun en arkasında oturan ufak tefek yaşlı bir bayan ayağa kalkar ve 'Bütün söyledikleriniz saçma sapan şeyler. Aslında dünya dev bir kaplumbağanın sırtında bir tepsi gibi durmakta' der. Bilimci ise yüzünde esaslı bir gülümseme ile yanıtlar: 'Peki, ya kaplumbağa neyin üstünde duruyor?'" (Hawking, 1988, s.13).

Hawking kitabın ikinci bölümünde de konum ve konumlanma üzerine göreliliği açıklayan şöyle bir tespit yapıyor ve hareket halindeki bir trende geçen olay için diyor ki "olayların konumu ve aralarındaki uzaklık trendeki bir kişiye göre başka, tren yolunda duran bir kişiye göre başkadır ve birinin konumunu ötekine yeğlemek için herhangi bir neden yoktur" (Hawking, 1988, s. 29-30).

Sadece "varlıklar birbirlerine göre 'nerede' konumlanıyor" sorusunun açtığı kapıdan geçiverdiğimizde, daha henüz eşikten adımımızı atar atmaz bir anda Albert Einstein'ın "Görelilik Kuramı"yla, Heisenberg belirsizliğiyle, Stephen Hawking'in "Zamanın Kısa Tarihi" ile ve aslında teorik fiziğin felsefeye karıştığı bir alanda buluveriyoruz kendimizi. İşte ilk rehberlik, ya da usta rehberliği olarak adlandırdığım rehberlik tam da burada devreye giriyor.

Ders çıkışı peşinden yetişip İlhan Hoca'ya "varlıklar birbirine göre 'nerede' konumlanıyor" sorusuyla ilgili yaşadığım bu açmazı anlattığımda onun verdiği yanıt benim için çok değerli bir rehberlikti: "Evet bu çok önemli bir soru ve bunu kurcalamaya devam etmelisin. Ancak planlama disiplininde pratik açıdan bu sorunun cevabının 'fiziksel coğrafya' olması gerekmiyor mu"? Varlıklar "nerede" birbirlerine göre konumlanıyor sorusunun açtığı kapıda ilk gördüğüm Einstein'ın "Görelilik Kuramı"nı anlamam gerektiğiydi, bu hala çok değerli; ancak beni siste kaybolmuş denizcilerin Siren'lerin davetkar sesine gider gibi teorik fiziğin sonsuzluğuna düşmekten kurtaran da bu "fiziksel coğrafya" uyarısıydı.

Ama sorun burada da son bulmuyordu. Çünkü şimdi sorulacak bambaşka sorular ortaya çıkıyordu. Varlıklar fiziksel coğrafyada birbirlerine göre

tesadüfen konumlanıyor olamazdı. Kentsel mekanı anlamak açısından varlıkların fiziksel coğrafyada tesadüfen konumlanmadığını, bu konumlanmaları belirleyen ya da üreten ilişkiler, bunlara bağlı olarak ortaya çıkan konumlanmaların ürettiği ilişkiler ve bunların birbirleri üzerindeki etkisini en derinlemesine anlatanlardan biri Henri Lefebvre değil mi? Lefebvre (1974) "Mekanın Üretimi" kitabında tam da bunlara vurgu yapıyor ve bu anlatım açısından varlıkların "nerede" konumlandığı sorusunun önemi azalırken, üst-anlatıda varlıklar "neden" bu şekilde konumlanıyor sorusu önem kazanıyor.

Bu sorunun açtığı kapının ardında da bir önceki sorudakine benzer karmaşık bir orman var. Varlıklar "neden" bu şekilde konumlanıyor şeklindeki üst-anlatı soruyu daha elle tutulur hale getirip bir sosyal bilimci ve bir plancı olarak anlamaya çalıştığımızda karşımıza şu soru çıkıyor: "Hangi güçler ya da hangi değişkenler kent mekanını üretiyor ve / veya biçimlendiriyor ve bunu nasıl yapıyorlar"? Bu sorunun açtığı kapı her ne kadar teorik fizik terminolojisiyle karşılaştığımız zamanki gibi bir korku yaratmasa da içimizde, en az onun kadar karmaşık ve hatta ondan çok daha geniş bir literatür alanına atıveriyor bizleri.

Sosyo-Mekansal Süreçler

Burada da bir rehberlik çok işimize yaramaz mıydı? Ben böyle bir rehberliği yine İlhan Hoca'dan 2003 yılında aldığım "RP 511 Planning Theory" dersinde verilen okumaların içinde buldum: planlama mesleğinin hepimizin bildiği duayeni John Friedmann'ın 1997 yılında yayımladığı "Planning Theory Revisited" makalesinde tanımladığı sosyo-mekansal süreçler. Friedmann'a (1997) göre kentsel yaşam alanı (urban habitat) bir dizi gücün birbiriyle etkileşimine bağlı olarak şekillenmektedir ve Friedmann (1997) bunları sosyo-mekansal süreçler olarak adlandırarak 6 sosyo-mekansal süreci sıralamaktadır:

- *"Kentleşme (urbanization)*
- *Bölgesel ekonomik büyüme ve değişim (regional economic growth and change)*
- *Kentin inşası (city building)*
- *Kültürel farklılaşma ve değişim (cultural differentiation and change)*
- *Doğanın dönüşümü (transformation of nature) ve*
- *Kentsel politikalar ve güçlendirme (yetkilendirme) (urban politics and empowerment)" (s. 251)*

Friedmann sosyo-mekansal süreçleri sıraladıktan sonra, yerleşik yaşadığımız çok boyutlu yaşam alanlarını bu altı sosyo-mekansal sürecin ürettiğini söylemenin yeterli olduğunu belirtiyor (s. 251). Ayrıca sosyo-mekansal süreçlerin, planlama disiplini diğer alanlardan ayıran en önemli temeller olduğunu vurguluyor (s. 251).

Ben bu çalışmada sosyo-mekansal süreçlerin ne olduğunu ya da kent mekanını üreten güçlerin veya değişkenlerin neler olduğunu yeniden anlatmaya girişmeyeceğim. Bunun yerine sosyal organizasyon ve mekan organizasyonu kavramları arasında yeni bir bağlantı kurarak, hem sosyo-mekansal süreçlerin hem de mekanın üretiminin daha derinlemesine anlaşılabilmesi ve kavranabilmesi çabalarına kolaylaştırıcı bir kuramsal katkı yapabilmeyi amaçlıyorum. Bu katkının zemini ise, insanlık tarihinin en önemli filozoflarından biri olan Platon'un "Devlet" adlı eserinde oluşturduğu toplum kurgusunu temel almaktadır.

Sosyo-mekansal süreçlerin ve mekanın üretiminin daha derinlemesine anlaşılabilmesine yardımcı olacağını düşündüğüm böyle bir kolaylaştırma, öncelikle sosyal organizasyon meselesini anlamaya ve anlaşılabilir hale getirmeye dayanıyor. Mekan organizasyonu terimi ise, İlhan Tekeli'nin yukarıda da sözünü ettiğim 1979 tarihli "Mekan Organizasyonlarına Makro Yaklaşım" kitabındaki kavramlaştırmayla eş yönlü bir anlam içeriyor. Sosyal organizasyon terimi ise en basit anlamıyla insan türünün sosyalleşmesini, bu sosyalleşmeye bağlı olarak ortaya çıkan işleri, işbölümünü ve kurallar bütünü adlandırabilmek amacıyla kullanılmıştır. Bu terimin kesinlikle toplumun mahiyetini açıklama iddiası taşıyor. Literatürdeki olası tüm anlamlarından soyutlayarak, sadece sosyalleşmeye bağlı ortaya çıkan işleri, işbölümünü ve kuralları temsil ediyor. Buna ek olarak, mekan organizasyonu teriminin de kuramsal bir bütünlüğü olma amacını içeriyor.

Ayrıca, biraz pozitivism bulaşmış bir tümevarımcı bakışla, sosyo-mekansal süreci, sosyal organizasyon ve mekan organizasyonu olarak adlandırılan bu iki kavrama bölerek anlamaya ve kurgulamaya çalıştığımı belirtmeliyim. Bununla birlikte bu çabanın, insan yerleşmesinin doğasını anlamak konusunda oldukça kolaylaştırıcı bir yardımcı olduğunu da ifade etmek gerek. Sosyal organizasyon ve mekan organizasyonu arasındaki ilişkiyi anlattığım kuramsal ağırlıklı derslerde kendi öğrencilerimden aldığım geri dönüşlerde bu kolaylaştırıcı yardımın işlevselliğine uzun süredir tanıklık ediyor olmam da, bu çerçeveyi böyle özel bir sayıda paylaşabilmek konusunda beni cesaretlendirdi açıkçası.

Platon'un Devleti'nden Mekan Organizasyonuna

Sosyo-mekansal süreç terimini, sosyal organizasyon ve mekan organizasyonu arasındaki ilişkiye bağlı biçimde anlayabilmeyi amaçlayan bu çerçeve, Platon'un Devlet adlı eserinin ikinci kitap ilk kısmında anlattığı toplum yapısı kurgusuna dayanıyor. Bu kurguyu çözümlemeye başlamadan önce ise Platon'un eserlerini kaynak göstermek meselesiyle ilgili küçük bir bilgilendirme yapmamız gerek. "Devlet" (Republic), uzun zamandır birçok farklı yayınevi tarafından yayımlanmış ve birçok farklı çevirmen tarafından Türkçeleştirilmiş bir eser. Bugün bile bir kitapçıya girdiğinizde bu farklı yayınevlerinin baskılarına denk gelebilirsiniz. Bunun yarattığı en önemli sorun, farklı basımevleri tarafından yayımlanmış versiyonlarda aynı diyalogların farklı sayfalarda olması. Örneğin benim ilk okumalarımın bu yana başvurduğum versiyon, 1962 yılında Remzi Kitabevi tarafından yayımlanan ve Sabahattin Eyüboğlu ile M. Ali Cimcoz'un Türkçeleştirdiği eser.

Farklı versiyonlarda, eğer bir sadeleştirme yapılmamışsa, diyalogların içeriği değişmediği için farklı basımevlerinden yayımlanmış versiyonları okumak, gerçekte anlatılmak istenilenin değişmemesini sağlıyor. Ancak dikkat etmişsinizdir, Platon'un tüm eserlerinde metnin kenarlarında numaralar ve harfler vardır. Platon'un eserlerine referans vermek istediğimizde işte bu numara ve harfleri kullanmak gerekiyor. Bunlar, Platon'un tüm eserlerini 3 ciltte toplayarak bugüne ulaşmasını sağlayan Rönesans dönemi hattatı Henri Estienne'in (1528–1598) ya da Latin adıyla Stephanus'un 1578 yılında kaleme aldığı versiyonun sayfa numaralarıdır. Örneğin benim bu çalışmada çözümlenmeye çalıştığım diyaloglar Remzi Kitabevi baskısında 90'ncı sayfada başlar, Palme Yayınevi baskısında 72'nci sayfada yer alıyor. Ama felsefe literatüründeki uluslararası kabul, Platon'a referans verirken Stephanus versiyonundaki sayfa numaralarını kullanmak yönündedir. Ben de bu kabule uyarak referans vereceğim. Bu yüzden çözümlenmeye çalıştığım diyaloglar aslında 368_d sayfasından başlamaktadır. Dolayısıyla bu diyalogları takip etmek isteyen her okur, elinde hangi basımevinin yayımladığı versiyon olursa olsun, 368_d sayfasını bulduğu anda, bu çalışmada çözümlenmeye çalıştığımız diyaloglara erişebilecektir. Bu çok özgün kaynak gösterme meselesine dair küçük bilgilendirmemizden sonra çözümlenmemize başlayabiliriz.

Zengin tüccar Kephalos'un, Atina'nın Pire kentindeki evinde geçen diyaloglarda konu dönüp dolaşıp doğruluk ve eğriliğin (ya da iyinin ve kötünün) ne olduğuna, nasıl tanımlanabileceğine gelir. Platon'un küçük kardeşleri olan Glaukon ve Adeimantos, Sokrates'e eğrilik ve doğruluğun ne olduğunu, her

ikisinin de gerçekten neye yaradığını anlatması konusunda yoğun bir ısrarda bulunurlar. Sokrates bu ısrarı kırmaz ve bunu toplum üzerinden anlatmanın çok daha anlaşılabilir olduğunu belirten bir metaforla başlar:

- *“Giriştiğimiz iş kolay değil. Çok keskin bir göz ister buna. Bu da bizde olmadığına göre araştırmaya şu yoldan gidelim: Gözü çok keskin olmayan kimse- lere uzaktan küçük harfler okutulmak istense, bunların biri, aynı harflerin başka bir yerde daha büyük olarak bulunabileceğini akıl etse, bu iş ne kadar kolaylaşır. Önce büyük harfleri okur, sonra da küçük harflerin büyüklerin eşi olup olmadığına bakar (...).”* (Devlet, 368_d; 368_e).
- *“Doğruluk varsa, bir tek insanda olduğu kadar bütün bir insan topluluğunda da vardır değil mi? (...).”* (Devlet, 368_e).
- *“Peki toplum tek bir insandan daha büyük bir şeydir diyemez miyiz? (...).”* (Devlet 368_e).
- *“Bundan şuna geçebiliriz: Daha büyük olan bir şeyde doğruluk, daha büyük ölçüde vardır. Onu orada görmek daha kolaydır. Onun için isterseniz, önce toplumda arayalım doğruluğun ne olduğunu.”* (Devlet, 369_a)

Bu önermesiyle Sokrates, doğruluğu önce toplumda arayacağını, sonra aynı araştırmayı tek bir kişi üzerinde gerçekleştireceğini söyler. Ama bunun için önce düzenli bir toplumun doğuşunun incelenmesi gerektiğini de belir- tir. Sokrates’e göre ise toplumun doğuşunun başlangıç noktası, insanın tek başına kendi kendine yeterli olmamasıdır (Devlet, 369_b). Sokrates’in halihazırda sivri bir dili olmasına rağmen, bu önermenin köşelerini, günümüz ter- minolojisiyle biraz daha sivriltebiliriz: İnsan tek başına doğada hayatta kalamayacağı için mecburen sosyalleşmek, başka insanlarla yardımlaşmak ve bir işbirliği oluşturmak zorundadır. Bu açıdan sosyalleşme biyolojik tür olarak insanın doğasının bir parçasıdır ve türün biyolojisinden gelen fiziksel zayıflığından; onun tek başına olmasının yarattığı eksiklikten kaynaklanmaktadır. Bu nedenle mecburen, hayatta kalabilmek için kendi türünün diğer bireyle- riyle bir araya gelmeli ve bir işbirliği oluşturmalıdır.

Platon, Devlet’inde bu mecburi işbirliğinin gerekliliğini, Sokrates’in ağzın- dan, insanın yaşaması için gereken zorunlu ihtiyaçlarına (ya da insanın biyo- lojik varlığını devam ettirebilmesi için gereken zorunlu ihtiyaçlarına) dayana- rarak açıklamaktadır. Bunlar ise beslenme, barınma ve giyinmedir. Kepha- los’un evinde başlayan bu diyalogda Sokrates’in asıl önermesi ise, tüm bu ih- tiyaçların toplum içindeki işbölümü sayesinde karşılanabileceğidir. Buna

göre insan tüm bu ihtiyaçlarını tek başına karşılama konusundaki doğasından gelen eksikliğini, bu ihtiyaçların her birinin işbölümü içinde toplumdaki bireyler tarafından karşılanması sonucunda giderebilecektir.

Bu yüzden Sokrates her bir ihtiyacın toplumsal işbölümü içindeki görev (ya da iş) karşılığını da tanımlamakta ve beslenme ihtiyacından çiftçinin, barınma ihtiyacından duvar ustasının (farklı yayınevi baskılarında mimar olarak da çevrilmiş) ve aslında bedeni doğanın etkilerine karşı korumak anlamı taşıyan giyinme ihtiyacından ise bir dokumacı (ya da terzi) ve bir ayakkabıcının sorumlu olduğunu belirtir (Devlet, 369_d). Her ne kadar diyaloglar içinde açıkça ifade edilmiyor olsa da, Platon'un bu diyaloglar aracılığıyla Sokrates'e "yerleşik" bir yaşamın toplumunu kurgulattığını, hiç değilse beslenme ve barınma ihtiyaçlarının giderilmesinin açıklamalarına bağlı olarak anlıyoruz.

Şu halde Platon'un, toplumu, insanın doğası gereği sahip olduğu eksikliklere karşı bir hayatta kalma yöntemi olarak gördüğünü söyleyebiliriz. Diyaloglarda Sokrates'in ileri sürdüğü önermelere bakarak da, bu toplumun hiç değilse başlangıç noktasında, her biri bir zorunlu ihtiyaçtan sorumlu olan en az dört kişiden oluşması gerektiğini vurgulayabiliriz: çiftçi, duvar ustası, terzi ve ayakkabıcı. Ama durun, hemen itiraz etmeyin. Çünkü "bir toplum en az dört kişiden oluşmalıdır" şeklindeki bu başlangıç önermesinin aslında doğru olmadığını Sokrates zaten söyleyecek. Bunun için şöyle bir dizi soru sorar Sokrates:

"Bunlardan her biri kendi sanatını ötekilerin hizmetine koymalı mıdır? Örneğin çiftçi dört kişi için tek başına mı yiyecek sağlamalı? Yani dört kişiye yiyecek sağlamak için dört misli vakit ve emek mi harcayacak? Yoksa onları düşünmeden zaman ve emeğini dörde bölüp yalnız kendi için birini yiyeceğine, birini ev yapmaya, birini elbise, birini de kundura (ayakkabı) yapmaya mı harcayacak? Kendi emeği ile elde ettiğini başkalarıyla paylaşacak yerde, kendi işlerini kendi mi görecek?" (Devlet, 369_e; 370_a).

Sokrates'in bu sorusuna Platon'un kardeşi Adeimantos kendinden çok emin bir şekilde yanıt verir ve kolay olanın paylaşmak olduğunu söyler. Bu sorulara dayanarak Sokrates, bu küçük toplumcuğun en temel kurallarını dile getirir. Bunlar iki temel kuraldır: Birincisi, her iş zamanında bitmelidir, çünkü zamanında bitmeyen iş, bu küçücük toplumdaki bireylerin hayatta kalmasına engel olabilir. Sokrates'i yorulmak zorunda bırakmadan açıklamayı biz yapabiliriz. Örneğin çiftçinin işi yiyecek sağlamak ise, bu işi bu küçük toplumdaki bireyler aklıktan ölmeden önce yapmalıdır, ya da terzinin işi

giyecek sağlamak ise, bu işi bu küçük toplumdaki bireyler donarak ölmeden önce yapmalıdır.

İkinci kural ise, birinciyi yerine getirmenin koşulu olarak ortaya çıkar: herkes kendi işiyle uğraşmalıdır, çünkü kendi işiyle uğraşmak yerine ya da kendi sorumluluğunu yerine getirmek yerine başka işlerle uğraşan kişi, kendi sorumluluğundaki işin zamanında bitmesini sağlayamaz. Dolayısıyla her işin zamanında bitebilmesi için herkes kendi işiyle uğraşmalıdır. Platon, diyaloglarda Sokrates'in ağzından toplumdaki hangi bireyin hangi işle ilgilenmesi gerektiğinin nasıl tespit edilebileceğini de açıklar. Ona göre yaradılıştan farklı olan kimseler, kendi yatkın oldukları işe yönelmelidir (Devlet, 370_b). Bu sayede hem işin nitelikli olması ve zamanında bitmesi sağlanır, hem de yatkın olunmayan bir işle uğraşmak şeklinde ortaya çıkan emek israfının önüne geçilebilir. Bu konuya, çalışmanın son bölümünden önce yeniden değineceğim. Aklınızda bazı tereddütler oluştuğunu tahmin edebiliyorum. Ama çözümlenmeye başladığımız kurgunun dağılmaması için sabrınızı rica ederek, bu meseleyle ilgili açıklamaları biraz öteleyeceğim. Şu aşamada anlamayı kolaylaştırmak için Sokrates'in diyaloglarda bu noktaya kadar kurmuş olduğu toplum yapısını şematize edelim:

Beslenme →	Çiftçi
Barınma →	Duvar ustası
Giyinme →	Terzi (dokumacı)
	Ayakkabıcı
Kurallar: Her iş zamanında bitecek. Herkes kendi işiyle uğraşacak	

Şekil 1. Sokrates'in Diyaloglarda Kurmakta Olduğu Toplum Yapısının Şematik Gösterimi, Birinci Aşama.

İlk bakışta en az dört kişiden oluşması gerektiğini düşündüğümüz bu küçük toplum, iki temel kuralı kabul ettiğimiz andan itibaren karmaşık bir yapı kazanmaya başlar. Sokrates diyaloglarda çok önemli bir soru daha sorar: eğer her iş zamanında bitecekse ve her işin zamanında bitmesi için herkes kendi işiyle uğraşmalıysa, bir işte kullanılması gereken aletleri, araç ve gereçleri kim üretecektir (Devlet, 370_d). Bu sorunun yanıtı açıktır. Örneğin eğer çiftçi sadece kendi işiyle uğraşacaksa, bu işi yapması için gereken aletleri, araç ve gereçleri başka kişilere (sanatçılara ya da zanaatkarlara) ihtiyaç duyacaktır ve bu durum duvar ustası, terzi ve ayakkabıcı için de geçerlidir (Devlet,

370_d). Bu kabule göre de toplumun artık en az dört kişiden oluşması olasılığı kalmayacak ve başka insanlara ihtiyaç duyulacaktır. Bu durumda yukarıdaki şemayı “aletler, araç ve gereçlerin üretimi” değişkenini ekleyerek yeniden oluşturmamız gerekir:

Beslenme → Barınma → Giyinme →	Çiftçi Duvar ustası Terzi (dokumacı) Ayakkabıcı	Alet, araç ve gereç üretimi +P
Kurallar: Her iş zamanında bitecek. Herkes kendi işiyle uğraşacak		

Şekil 2. Sokrates'in Diyaloglarda Kurmakta Olduğu Toplum Yapısının Şematik Gösterimi, İkinci Aşama.

“P” sembolünü demografide nüfusu temsil ediyor olması nedeniyle kullandım. İngilizce “population” teriminin baş harfi. Türkçe nüfus teriminin baş harfi olan “N” de kullanabiliriz ama biz plancılardan da sıklıkla kullandığı matematiksel formülasyonlardaki genel kullanım eğilimini ben de sürdürdüm. Şu aşamada çok daha önemli bir vurgu yapmamız gerekli: Platon’a göre toplumun doğuşuna neden olan bu işbölümünü ve toplumun varlığını sürdürmesini sağlayan bu iki öncül kuralı ilk “toplum sözleşmesi” olarak tanımlayabiliriz. Gerçekten de 1962 yılı Remzi Kitabevi baskısının;

“Okuyucu, önsöz okumazsın sen, biliyoruz. Kendimizden biliyoruz bunu. Haksız da değilsin hani. Önsözlerin çoğu anlayışına sınır koyar; bir gözlük takar gözüne. Öyle bir gözlük ki ne kadar güzel de gösterse görülmüş bir dünyayı gösterir sana. Önsözün eserin sahibi de yazmış olsa, sana dilediğini göstermeye hakkı yoktur o eserde” (Platon, Devlet, Remzi Kitabevi 1962 yılı baskısı, Sabahattin Eyüboğlu ve M. Ali Cımcoz’un Önsözü s. 5).

şeklinde başlayan önsözünde Sabahattin Eyüboğlu ve Ali Cımcoz, pek de hakları olmadıklarını düşünmelerine rağmen, Rousseau’ya açıktan atıfta bulunmuş ve onun düşüncelerini anlamak açısından Platon’un Devlet’inin eşsiz bir kaynak olduğunu vurgulamışlardır (s. 11). Aslında hiç de haksız değiller. Ben de bu çalışmada sosyo-mekansal süreci anlamak için başvurduğum Platon’un Devlet’ine ve son bölümden önce başka birçok düşünceyi anlamak için de eşsiz bir kaynak olduğunu söyleyeceğim. Ama şimdi Sokrates’in di-

yaloglardaki kurgusuna geri dönelim. Platon, Sokrates aracılığıyla bu diyaloglarda “alet, araç ve gereç üretimi” değişkeninin peşi sıra yeni bir meseleyi dile getirir. Ben bunu “Güç ya da Enerji” değişkeni olarak adlandırdım.

Platon’a göre çiftçinin toprağı sürmek için, duvar ustasının yük taşıtmak için güce ihtiyacı vardır. Ayrıca terzinin veya dokumacının yüne ve ayakka-bıcının da deriye ihtiyacı bulunur. Tüm bu ihtiyaçlar bu toplumda belli oranda evcilleştirilmiş hayvan gücünün beslenmesi gerekliliğini ortaya çıkar-maktadır ve bunlar için çobanlar, sıgırtmaçlar ve benzeri kişiler de bu top-luma eklenmelidir (Devlet, 370_e).

Bu noktada küçük bir parantez açarak “güç ya da enerji” olarak adlandırdığımız bu değişkenin önemini biraz açıklamak gerek. Modern dünyada çok kolaylıkla eriştiğimizi gücün doğasına oldukça yabancılaşmış olabileceğimiz endişesi taşıyorum. Bazı “birim”ler o kadar sıradanlaştı ki, o birimlerin gerçekliğine oldukça uzak kalmış gibiyiz. Günümüzde birçokları 100 beygir gücündeki bir otomobili pek de güçlü bulmamakta; ancak bu 100 beygir gücünün gerçekte ne ifade ettiğini, nasıl bir gücü temsil ettiğini de pek biliyor görünmemektedir. 1 beygir gücü olarak adlandırılan güç, 75 kilogramlık bir yükü 1 saniyede yer çekimine dik ve ona ters yönde 1 metre taşıyan güçtür. Çoğumuza oldukça az gelen böyle bir gücün bir insan tarafından kesintisiz ve uzun süreli sağlanması olasılığı ise, hiç kuşkusuz yoktur. 1 beygir gücü, yaklaşık 745 watt veya 0,745 kilowatt güce eşdeğerdir. Bu değerleri anlaşılabilir hale getirmek, ya da hiç değilse bunların sıradanlaşması nedeniyle ortaya çıkan yabancılaşmadan sıyrılabilmek için Denis Guedj’in 1998 yılında Kabalcı Yayınevi tarafından basılan “Metrenin İcadı” kitabının oldukça faydalı olacağını düşünüyorum. Hemen her şeye olan hayretimizin acımasızca tükendiği bir dönemde, gündelik yaşamımızın en sıradan ölçü birimlerinin tarihini okumanın hayret etmenin heyecanını özleyen herkesin ilgisini çekebileceğini düşünüyorum. Platon’un sözünü ettiği güç ise hayvansal bir güçtür hiç kuşkusuz ve bunu “organik kökenli güç” olarak adlandırdım. Organik kökenli güç meselesini de sonuç bölümünden önce yeniden gündeme getireyim.

Şimdi bu parantezi de kapatarak Platon’un toplum kurgusuna geri dönebiliriz. Güç ya da enerji olarak adlandırdığımız bu değişkenin eklenmesi, aynı alet, araç ve gereç üretimi değişkeninde olduğu gibi, kurgusunu oluşturduğumuz toplumumuza yeni bireylerin katılması; diğer bir deyişle nüfusun biraz daha artması sonucunu doğuruyor. Platon’un kurgusunda şöyle bir özelliğe dikkat çekilesi gerek: eklenen her değişken bir nüfus artışı sonucunu doğurmaktadır ve başlangıçtaki “dört kişi” önermesinden sonraki her aşamada

Platon artan nüfus miktarını bilerek muğlak bırakmaktadır. Ancak Platon aynı zamanda her nüfus artışının, başlangıçta açıkça tanımlanmış olan işlerle uğraşan kimselerin sayısında da bir artış doğuracağını vurgular. Öyle ya, nüfus arttıkça artık tek bir çiftçi o nüfusa yetecek yiyeceği üretemeyecek ve daha fazla çiftçiye ihtiyaç doğacaktır. Bu durum başlangıçta açıkça tanımlanmış olan işlerle uğraşan herkes için geçerlidir ve eklenen her bir değişken, kendinden önceki değişkenlerde bulunan işlerle uğraşan kimselerin sayısının artmasına neden olmaktadır. Artan nüfusun ise her kademedede biraz daha fazla toprağa ihtiyacı olacağını vurgulamaya gerek bile yok. Şu halde şemamızı da yenilememiz gerekiyor:

Beslenme → Barınma → Giyinme →	Çiftçi Duvar ustası Terzi (dokumacı) Ayakkabıcı	Alet, araç ve gereç üretimi +P	Güç ve Enerji +P
Kurallar: Her iş zamanında bitecek. Herkes kendi işiyle uğraşacak			

Şekil 3. Sokrates'in Diyaloglarda Kurmakta Olduğu Toplum Yapısının Şematik Gösterimi, Üçüncü Aşama.

Platon'un önermelerini bu aşamadan itibaren çok daha dikkatle okumak gerekli. Çünkü diyaloglarda Sokrates'in "bu toplumu nerede kurarsak kurulum, gene de başka şehirlerden öteberi getirtmek zorunda kalacağız" (Devlet, 370_c) şeklindeki önermesi, çok önemli dört kavramı bu toplum kurgusunun yapısına eklemiş oluyor. Bunlar: (a) coğrafi ve iklimsel koşullar; (b) ticaret, tüccar ve satıcı; (c) artı ürünün değişen yapısı ve (d) değer ve değerlerin tanımlanması olarak sıralanabilir. Coğrafi ve iklimsel koşullar kavramı, bu koşullar nedeniyle insan yerleşmeleri arasında da, aynı toplumdaki bireyler arasında olana benzer bir işbölümünün zorunlu olduğu; dolayısıyla her yerleşmenin bu koşullara bağlı eksikleri ve fazlaları olduğu ve bunlara bağlı bir yerleşmeler arası ilişkiselliğin zorunluluğu kabulünü doğurmaktadır. Buradaki önermeyi anlamak, hiç kuşkusuz ki David Ricardo'nun "Karşılıklı Üstünlükler Teorisi"ni çok daha iyi kavramamıza olanak sağlayacaktır. Ricardo'nun kuramı makro-ekonomik düzeyde uluslararası ticareti açıklamaya odaklı olsa da, bu üstünlüklerin coğrafya ile olan ilişkisini anlamak açısından Platon'un bu önermeleri hayati önem taşımaktadır. Platon'un önermeleri, Friedmann ve Alonso'nun (1975) Bölge Planlama disiplininin başlangıç noktası

olarak belirttikleri iki soruyu, “ekonomik başarı coğrafyada neden farklılaşıyor” ve “bu farklılaşmanın sınırlarını çizebilir miyiz” sorularını daha derinlemesine anlamamıza da fırsat sağlamaktadır.

Bu önermenin eklediği ikinci önemli kavram, yerleşmeler arasındaki ticaret, bu ticareti sağlayan bir tüccar ve yerleşimden gidecek olan ürünün alımından ve yerleşime gelen ürünün satışından sorumlu olan satıcı kavramlarıdır. Her ne kadar Platon tüccara “gezgin” (Journeyman) dememiş olsa da, anlatımlarından ve satıcılık gibi bir işin kurgulanmasından, tüccarın yerleşmeler arasında sürekli gidip geldiğini ve sadece bununla ilgilendiğini anlıyoruz. 371_c sayfasında anlatılan satıcı kurgusu böyle bir sonuca varmamıza neden olmaktadır. Ticaret, tüccar ve satıcı kavramlarını, özellikle tüccarın rolü açısından sonuç bölümünden önce yine gündeme getireceğim. Ama bu aşamada, önermenin toplum kurgusuna eklemiş olduğu üçüncü kavram olan artı ürünün değişen yapısından söz etmeliyiz.

Platon, diyaloglarda Sokrates’in ağzından, artı ürünün değişen yapısını açıkça vurgulayarak, bir yerleşmeden başka bir yerleşmeye “istenen şeyleri almak için giden tüccar eli boş gitmeyecek herhalde; yoksa eli boş döner” (Devlet, 371_a) demektedir. Platon’un kurgusunda bu aşamaya kadar üretim hep yerleşmedeki toplumun ihtiyacı kadar bir miktarı temsil eder. Ama ne zaman ki bir yerleşme başka bir yerleşmeyle ticaret yapmak zorunda kalır, o zaman o yerleşmede üretilen ürün, o yerleşmenin ihtiyacından çok daha fazla bir miktarda üretilmelidir. Ancak bu sayede başka bir yerde üretilen ürünle değiş tokuş yapılacak bir olanak yaratılabilir.

Son önemli kavram ise, değer ve değerlin tanımlanması kavramıdır. Bu kavramdan, Platon’un anlatım sırasını biraz değiştirerek aşağıda söz edeceğim çünkü bu kavramın açıklaması, yeni bir değişkenin toplum yapısına eklenmesini gerektirecek. Öncelikle halihazırda çözümlenmeye çalıştığımız değişkeni ekleyerek Platon’un kurgusundaki toplum yapısını anlatan şemamızın son halini oluşturalım:

Beslenme → Barınma → Giyinme →	Çiftçi Duvar ustası Terzi (dokumacı) Ayakkabıcı	Alet, araç ve gereç üretimi +P	Güç ve enerji +P	Coğrafi ve iklimsel koşullar +P
Kurallar: Her iş zamanında bitecek. Herkes kendi işiyle uğraşacak				

Şekil 4. Sokrates’in Diyaloglarda Kurmakta Olduğu Toplum Yapısının Şematik Gösterimi, Dördüncü Aşama.

Coğrafi ve iklimsel koşullar olarak adlandırdığımız değişkenin eklenmesiyle ortaya çıkan nüfus artışı, bundan önceki değişkenlerin eklediği nüfus miktarından oldukça fazla gibi görünmektedir. Bunun en önemli nedeni, yukarıda da belirttiğimiz gibi bir yerleşmenin artık başka yerleşmelerle yapacağı ticaret için daha fazla ürün üretmesi gerekliliğidir. Bu gereklilik, kuşkusuz, üretimle uğraşan nüfusun artmasını zorunlu kılmaktadır. Platon bir yanda artan nüfusa sahip olan bu toplumun, öte yanda ise artan nüfusla beraber ortaya çıkması olası bir daha konforlu yaşam arayışının, toplumun yerleştiği coğrafyadaki kaynağı çok daha hızlı tüketmesine ve hiç değilse daha fazla toprağa ihtiyaç duymasına neden olacağını vurgulamaktadır. Bu vurguya, Platon'un açıkça söylemese de üstü kapalı bir şekilde geçiştirmiş görüldüğü bir soruyu ekleyebiliriz: üretmekten daha kolayı nedir? Hiç kuşkusuz ki hazıra konmak ve el koymaktır. Ama aynı zamanda kendi üretimimize el konulmasını engelleyebilmek de çok büyük önem taşımaktadır.

Platon 373_e ve 374_e sayfaları arasında savaşçının ve koruyucunun; bir anlamda ordunun varlığının gerekçelerini anlatır ve ilerleyen kısımlarda da savaşçının ve bekçinin ya da koruyucunun özelliklerini ayrıntılandırır. Platon'un bu kurguyu oluşturmaktaki amacı, başlangıç diyaloglarında da belirtildiği gibi, doğrunun ve eğrinin ya da iyi ve kötünün ne olduğunu ve nasıl tanımlanabileceğini topluma bakarak anlamak olduğu için, konuyu makul uzunluğun sınırları içinde tutabilmenin pratikliği adına ben bu çalışmada söz konusu ayrıntılara değinmeyeceğim. Ama kısaca şöyle bir sonucu vurgulayabiliriz: üretimimize el konulmasını engelleyebilmek (ve her ne kadar Platon önermiyor olsa da tarihten öğrendiğimiz kadarıyla başkasının üretimine el koyabilmek) için bir savaşçı – koruyucu grubunun da bu topluma eklenmesi kaçınılmazdır. Bu değişken ise kuşkusuz toplumumuzda en fazla nüfus artışına neden olması beklenen değişkenlerden biridir.

Platon'un Devlet'indeki diyalogların bu aşamaya kadarki kısmından, sosyo-mekansal süreci anlamak için gerekli tüm rehberliği, bir değişken hariç, elde etmiş durumdayız. Son değişkenden de kısaca söz ederek yukarıda oluşturmaya başladığımız şemamıza son şeklini verebiliriz. Bu son değişkeni "yönetici" olarak adlandırmamız mümkün. Sokrates'in diyaloglarında 374_e sayfasındaki sonraki kısımlarda anlatılan doğruluk ve eğrilik tartışması sonucunda yöneticinin erdemli bir insan olması gerektiği ve bir felsefeci olmasının daha doğru olacağı anlaşılmaktadır. Bunun çok önemli iki gerekçesi var. İlki, yöneticinin, bu toplum yapısında bireyler arasında ortaya çıkabilecek tüm uyuşmazlıkları adaletli bir biçimde çözme sorumluluğuyken, ikincisi "değer" konusunda bir belirleyicilik hakkına sahip olması ve değeri de yine

adaletli bir biçimde sağlama sorumluluğudur. Yukarıda da belirttiğim gibi, bu son değişkeni de eklediğimiz durumda sosyo-mekansal süreci anlamak için Platon'un Devlet'inden gereken tüm rehberliği elde etmiş oluyoruz. Ancak Devlet'in ilerleyen bölümlerindeki diyalogların da çok değerli rehberlikler sağladığını ifade etmeliyim. Şu halde, oluşturmaya başladığımız şemanın son halini görebiliriz:

Beslenme → Barınma → Giyinme →	Çiftçi Duvar ustası Terzi (dokumacı) Ayakkabıcı	Alet, araç ve gereç üretimi +P	Güç ve enerji +P	Coğrafi ve iklimsel koşullar +P	Savaşçı ve koruyucu +P	Yönetici +P
Kurallar: Her iş zamanında bitecek. Herkes kendi işiyle uğraşacak						

Şekil 5. Sokrates'in Diyaloglarda Kurduğu Toplum Yapısının Şematik Gösterimi, Son Aşama.

Platon'un doğruluk ve eğrilik üzerine oluşturduğu tüm kurguyu bir an için kenara bırakacak olursak, bu şemanın aslında antik dönemdeki bir toplumsal yapının sosyal organizasyonunu temsil ettiğini söyleyebiliriz. Bu açıdan yukarıdaki şemayı, başlangıçta sadece biyolojik varlığını devam ettirmek amacıyla bir araya gelen insanların oluşturduğu "birlikte yaşamın" sosyal organizasyonu olduğunu düşünebiliriz. Benim burada en çok dikkat çekmek istediğim nokta ise şu: başlangıçta bir araya gelen dört kişinin arasındaki işbölümünden itibaren, bu organizasyona işlevsellik kazandıran ya da bunun işlevselliğini devam ettiren hiçbir unsur tesadüfi değildir, tesadüfen ortaya çıkmamıştır ve mutlaka bir gerekçeye, bir rasyonele bağlıdır.

Tüm bu sosyal organizasyon, Platon'dan öğrendiğimiz kadarıyla, üst-anlatı düzeyinde insan türünün biyolojik varlığının sürdürülmesi amacına hizmet eder ve buna işlevsellik kazandıran hiçbir kural da, bu üst-anlatı amaca doğrudan bağlı olması nedeniyle, asla tesadüfi biçimde ortaya çıkmamıştır. Buna göre toplumdaki her bireyin sosyal organizasyonun devamlılığı ve işlerliği konusunda bir sorumluluğu ve buna bağlı olarak ortaya çıkan belli hakları bulunmaktadır.

Mekan, Sosyal Organizasyon ve Mekan Organizasyonu

Bu aşamada çalışmanın en başındaki mekan tartışmasını yeniden gündeme getirelim: eğer mekanı görelî mekan anlayışının önerdiğine eş yönlü bir biçimde kavrayacaksak, mekanı, birbirlerine göre konumlanmış varlıklar arasındaki ilinti olarak anlamamız gerekecekti. Bu görelî konumlanmanın nerede olacağı sorusunaysa “fiziksel coğrafya” şeklinde planlama disiplini açısından pratik bir yanıt verdiğimiz zaman, yukarıda anlattığımız sosyal organizasyonun fiziksel coğrafyada konumlanmasını nasıl anlayabiliriz şeklindeki bir soruya çok daha rahat bir yanıt verebiliriz: sosyal organizasyonun fiziksel coğrafyada konumlanmasını “mekan organizasyonu” olarak adlandırabiliriz. Bu tanımlamayı ters yönlü de kurabiliriz: mekan organizasyonunu, sosyal organizasyonun fiziksel coğrafyada konumlanması olarak tanımlayabiliriz. Böyle bir tanımlama, sosyo-mekansal süreçleri kavramak ve daha derinlemesine anlamak için bize çok işlevsel bir kapı açmaktadır.

Bu aşamada hemen vurgulanması gerekiyor ki, sosyal organizasyonla mekan organizasyonu arasında oluşum açısından herhangi bir öncelik sıralaması yoktur, sosyal organizasyon ve mekan organizasyonu eş zamanlı oluşur. Biri ötekinin nedeni ya da sonucu değildir; ancak birbirlerini doğrudan etkilerler. Sosyal organizasyondaki bir değişim mekan organizasyonunu etkilerken, bunun tam tersi bir durum da geçerlidir. Bu bağlantıyı daha görünür hale getirmenin en kolay yolu, sosyal organizasyondaki “iş”ler ile mekan organizasyonundaki “kullanım”lar arasındaki bağlantıyı vurgulamaktır. Örneğin sosyal organizasyondaki barınma ihtiyacının karşılanması işinin mekan organizasyonundaki karşılığı ya da izdüşümü konut olacaktır. Benzer biçimde sosyal organizasyondaki alet, araç ve gereçlerin yapılması ihtiyacını karşılayan işin mekan organizasyonundaki izdüşümü zanaat atölyeleri ve işlikler olabilir. Dolayısıyla sosyal organizasyondaki her bir işin mekan organizasyonundaki izdüşümünü bulabiliriz; dahası, mekan organizasyonundaki her bir kullanım ya da konumlanmanın da sosyal organizasyondaki izdüşümlerini bulabiliriz.

Ancak altını çizmemiz gereken en önemli nokta şu: nasıl ki sosyal organizasyondaki hiçbir iş, işbölümü ve kural tesadüfen ortaya çıkmıyorsa, mekan organizasyonunu oluşturan hiçbir konumlanma da tesadüfen ortaya çıkmaz, her konumlanmanın gerekçesi ve rasyoneli mutlaka olmalıdır. Benim bu bağlamda sormayı en sevdiğim ve yaratıcı bulduğum sorulardan biri, sosyal organizasyondaki hangi işlerin mekan organizasyonunda birbirlerine en

yakında ya da en uzakta konumlanabileceği ve bunların gerekçelerinin neler olabileceği sorusudur. Hippdamus'un Milet Kenti planını bu sorunun tuttuğu ışıkla yeniden anlamaya çalışmanın verdiği mesleki doyumu umarım tüm okurlar paylaşır.

Anadolu'daki tüm antik kentleri bu bakışla yeniden anlamaya çalışmanın mesleki hazzını daha fazla övmeden vurgulamam gereken son önemli noktaya geçeceğim. Platon'un Devlet'te Sokrates'in ağzından diyaloglarla kurguladığı bu sosyal organizasyon, antik dönemdeki bir sosyal organizasyonu temsil etmektedir. Bu nedenle şu soru çok haklı bir sorudur: Platon'un Devlet'teki sosyal organizasyon kurgusuna dayanan (ya da kökenlenen) bir anlayış, günümüz kentlerini anlamak açısından bize nasıl bir ışık tutacaktır?

Bu sorunun yanıtı çok kısa; ancak bunu gerçekleştirebilmek oldukça zaman ve yoğun bir çaba gerektiriyor görünmektedir. Modern toplum, hatta giderek post-modern toplum hiç kuşkusuz ki Platon'un Devlet'te anlattığından çok daha karmaşık bir sosyal organizasyon yapısına sahiptir. Bu yüzden günümüzün sosyal ve mekansal organizasyonlarını anlamak çok daha yoğun bir çaba gerektirir. Ama günümüzü anlamak da, değişimlerin tarihini ve bu değişimlerin oldukça kabarık sayıdaki gerekçe ve sonuçlarını anlamadan pek de mümkün olmayacak gibi görünüyor. İlhan Hoca'nın derslerde yeri geldikçe tekrarlamaktan hiç üşenmediği önemli bir uyarısı vardı: "Tarih bugünden geçmişe bakarak yazılır" derdi ve "Tarih Yazımı Üzerine Düşünmek" kitabında bu uyarısını derinlemesine anlatıyor. Bu uyarı bana da her defasında tarihi farklı kaynaklardan yeniden okumak gerektiğini hatırlatıyor ve hiç bitmeyen bir yeniden anlama çabası üretiyor. Değişimi ve değişimin tarihini yeniden anlama çabası kapsamında her ne kadar ilk bakışta göze çok basit gelse de bana çok önemli rehberlik yapan ve Platon'un kurgusunu anlattığımız bölümde hep öteleyerek buraya taşımış olduğum üç soruyu paylaşmak istiyorum.

Bunların ilki, "organik kökenli güç insanlığa neden yetmez oldu" sorusudur. Platon'un sosyal organizasyonu kurgularken alet, araç ve gereç üretiminden hemen sonra ikinci sırada eklediği zorunlu gereklilik güç ya da enerji kullanımı olarak adlandırdığımız değişkendi. Ama Platon'un, insan gücünün yetmediği durumlarda kullanılmasını önerdiği güç, zamanın gerçekliği nedeniyle hiç kuşkusuz ki, hayvan gücüydü ve biz bunu çözümlememiz içinde organik kökenli güç diye adlandırdık. Sanayi devrimini, onun güç kullanımını yüzeyi açısından, organik kökenli güçten mekanik kökenli güce geçiş olarak anlayabiliriz. Peki böyle bir geçişi zorunlu kılan neydi? Buna basitçe "daha fazla üretme gerekliliği" diye yanıt verebilirsiniz. O zaman şöyle bir

soru daha sormamız gerekir: “daha fazla üretme gerekliliği ortaya çıkaran neydi”? Bu soruya da basitçe “toplumun ihtiyaçları” diye bir yanıt verilebilir. Ama hatırlayın lütfen, Platon’un kurgusunda sosyal organizasyondaki hiçbir iş, işbölümü ve kural tesadüfen ortaya çıkmıyordu, hepsinin gerekçeleri ve rasyonelleri vardı. Bu yüzden, çok da haklı olarak, “neden toplum daha fazla üretime ihtiyaç duydu” diye sormamız gerekiyor.

Anlama çabası, hiç kuşkusuz, sonlu yargılara ulaşma arayışından çok, anlayışımızı ve kavrayışımızı daha da olgunlaştıracak yeni soruların arayışını temsil etmektedir. “Organik kökenli güç neden yetmez oldu” sorusuyla başlayan bu bağlamdaki anlama çabamda, burada söz edemediğim diğer birçok kaynağın yanı sıra Eric Hobsbawm’ın “Sanayi ve İmparatorluk” kitabıyla, Raimondo Luraghi’nin “Sömürgecilik Tarihi” kitaplarının anlayışımızı ve kavrayışımızı olgunlaştıracak yeni sorulara erişmek konusundaki önemli rehberliğini paylaşmak isterim.

Sözünü ettiğim ikinci soruysa, toplum yapısının neden ve nasıl değiştiğine odaklanıyor. Örneğin herkesin “yatkın” olduğu işle uğraşması gereken bir toplum anlayışından, herkesin her işe yatkın olabileceğini kabul eden bir anlayışa geçiş nasıl oldu? Bu sorunun yanıt arayışının başlangıç noktasına Aydınlanma döneminin sıra dışı filozoflarından biri olan John Locke’un çalışmalarını koymalıyız. Locke’un kuşkusuz en ateşli tartışmalara yol açan çalışması, 1690 yılında yayınladığı (bazı kaynaklarda 1689 olarak da geçiyor) “An Essay Concerning Human Understanding” adlı eseridir. Bu eser 2004 yılında Kabalcı Yayınevi tarafından, Vehbi Hacıkadıroğlu’nun çevirisiyle “İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme” olarak Türkçeleştirilerek yayımlanmıştır. Locke’un bu eserinde sözünü ettiği “boş zihin” kavramlaştırması, yukarıda sorduğumuz sorudaki değişimi anlamak açısından hayati bir önem taşıyor.

Zihnin ve bedeninin birbirinden ayrı anlaşılması gerektiğini ve boş zihin kavramlaştırmasına ilişkin düşünceleri John Locke öncesi bazı filozoflarda, örneğin İbn-i Sina’nın çalışmalarında bulmak mümkün. Ama Locke’un düşünsel anlamda bir kırılma noktası yaratan katkısı, “herkes boş zihinle doğar ve bunu doldurmanın yegane yolu eğitimidir” şeklinde açıkçası biraz fazla basitleştirerek özetleyebileceğimiz katkıdır. Platon’un herkesin yaradılıştan farklı olduğu kabulüne karşılık, John Locke’un herkes boş zihinle doğar önermesi, aslında bizi “herkes eşit doğar” gibi bir sonuca götürmektedir.

Ancak burada çok önemli bir tehlikeyi savuşturmamız gerekiyor: Platon, farklılaşmaları bir üstünlük sırasına sokmaz. Bu çalışmadaki odak noktasının dışına taşacak nitelikte bir iddiam yok; ancak bu konudaki sorumluluğu üstlenerek söylemeliyim ki, benim anladığım kadarıyla Platon’un düşüncesinde

üstünlük “erdemli olma” arayışından kaynaklanır ve erdemli kişi kendini diğerlerinden üstün görmek yerine, bu erdemini toplumun faydasına kullanır. Aynı şekilde, “Locke’un düşüncesi budur” şeklinde bir iddiam yok, benim özellikle “İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme” (2004) ve “Eğitim Üzerine Düşünceler” (2004) başlıklı eserlerine odaklanan Locke okumalarımın varlığım sonuç bu.

Son olarak yukarıda sözünü ettiğim üçüncü soruyu da dile getirerek bu bölümdeki çözümlemeyi toparlayabiliriz. Bu son soru, “tüm bu değişim sürecinde tüccarın rolü neydi” sorusudur. Bu soruyu çok ayrıntılandırmayacağım. En geniş kapsamlı başlıca yanıtların Karl Marx’ın Kapital’inde olduğunu ekonomi tarihiyle uğraşan herkes biliyordur. Ancak tüm coğrafi keşifler tarihini bu soru kapsamında yeniden anlamaya çalışmanın tüm bu değişimi anlamak konusunda çok daha yüksek çözünürlüklü perspektifler sağlayabileceğini vurgulamak gerek.

Son Verirken

Son aşamada hala net olarak yanıtlanmamış olabileceği kuşkusuna kapıldığımız bir soruyu hemen dile getireyim: tüm bu anlatım sosyo-mekansal süreçleri anlamamız için bize nasıl bir kavrayış çerçevesi öneriyor? Bu soruya verebileceğim en basitleştirilmiş ve açık yanıt şu: mekan organizasyonunu, sosyal organizasyonun fiziksel coğrafyada konumlanması olarak kavrama önerisidir bu çerçeve. Mekan organizasyonunda, sosyal organizasyonla hiçbir ilgisini hiçbir bağlantısını kuramayacağımız konumlanmalar yok mudur? Açıkçası benim aklıma gelmiyor. Hatta bunu bir adım öteye götürerek, mekan organizasyonundaki tüm konumlanmaların sosyal organizasyondaki izdüşümlerini bulabileceğimiz iddiasını da dile getirmek isterim. Günümüzden aşağı yukarı 24 yüzyıl önce yazılmış bir eser olan Devlet’te, Platon’un kurguladığı ve bizim burada sosyal organizasyon olarak adlandırdığımızın yapıyı, mekan organizasyonunu ve bunların birbirleriyle olan ilişkisini kavramış olmanın, mekanın üretimi konusunda çok kolaylaştırıcı bir kavrayışa yardımcı olacağını ümit ediyorum. Bu kavrayışın günümüz kentini çözümlenebilmek ve anlayabilmek için de mekanla uğraşan tüm disiplinler için bir kapı açabileceğini düşünüyorum. En azından kendi kişisel deneyimimin bu yönde olduğunu belirtmeliyim.

Sosyo-mekansal süreci kavrayan hiçbir profesyonelin de, kendini, mekana tahakküm eden, mekanı tüm boyutlarıyla değiştirme gücüne sahip ve

mekandan üstün bir pozisyona konumlandırmayacağına inanıyorum. Kendini mekandan, mekan organizasyonundan ve dolayısıyla sosyal organizasyondan daha üstün görmeyen plançılara ve tasarımcılara ihtiyacımız var. Bu önermemizi bir adım ileriye taşıyarak, kendini doğadan üstün görmeyen plançılara ve tasarımcılara ihtiyacımız olduğunu söyleyebiliriz.

İlhan Hoca'nın, derslerinde üzerinde önemle durduğu konulardan biri, "iyi toplum" meselesiydi. Platon'un Devlet'inde anlattığı sosyal organizasyona dayanarak kurgulamaya çalıştığımız sosyo-mekansal süreç kavrayışı, iyi toplum ile iyi mekanın eş zamanlı oluşabileceğine işaret ediyor. Mekan organizasyonuna ve coğrafyaya müdahale yetkisi olan meslek alanlarındaki bugünkü ve gelecekteki profesyonellerin iyi toplumu anlamadan iyi mekan müdahaleleri oluşturma olasılıkları var mı? Dilerim ki bu çalışma böyle bir anlayışın geliştirilmesi süreçlerine de katkıda bulunacaktır.

Kaynakça/References

- Altıntaş, H. (1985). *İbn Sina metafiziği*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Yayın No: 177.
- Dasgupta, P. (2011). *İktisat*. (A. Ersoy, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 2007).
- Dosay-Gökdoğan, M. (2007). Farabi'nin boşluk üzerine çalışması. *Bilim ve Ütopya*, 154, 19-21.
- Einstein, A. (1989). *İzafiyet teorisi*. (G. Aktaş, Çev.). İstanbul: Say Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1916).
- Friedmann, J. (1997). Planning theory revisited. *European Planning Studies*, 6(3), 245-253. <https://doi.org/10.1080/09654319808720459>
- Friedmann, J., ve Alonso, W. (1975). Introduction: Efficiency, equity and national integration in regional planning. J. Friedmann ve W. Alonso (Der.), *Regional Policy: Readings in Theory and Application* içinde (ss. xvi-xxi). Massachusetts: MIT Press.
- Guedj, D. (1998). *Metrenin icadı*. (Z. İlkelen, Çev.). İstanbul: Kabalıcı Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1987).
- Harvey, D. (2003). *Sosyal adalet ve şehir*. (M. Moralı, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1973).
- Hawking, S. H. (1988). *Zamanın kısa tarihi: Büyük patlama'dan kara deliklere*. (S. Say, M. Uraz, Çev.). İstanbul: Doğan Kitap Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1988).
- Hobsbawm, E. (1998). *Sanayi ve imparatorluk*. (A. Ersoy, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1969).
- Lefebvre, H. (1991). *The production of space*. (D. N. Smith, Çev.). Oxford: Blackwell Publishers. (Orijinal eserin yayın tarihi 1974).
- Lefebvre, H. (2014). *Mekanın üretimi*. (I. Ergüden, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık. (Orijinal eserin yayın tarihi 1974).

- Locke, J. (2004). *Eğitim üzerine düşünceler*. (H. Zengin, Çev.). İstanbul: Morpa Kültür Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1693).
- Locke, J. (2004). *İnsan anlığı üzerine bir deneme*. (V. Hacıkadıroğlu, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1689).
- Luraghi, R. (2000). *Sömürgecilik Tarihi*. (H. İnal, Çev.). İstanbul: e Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi: 1964).
- Marx, K. (1975). *Kapital: Kapitalist üretimin eleştirel bir tahlili 1. Cilt*. (A. Bilgi, Çev.). Ankara: Sol Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1867).
- Platon. (1962). *Devlet*. (S. Eyuboğlu ve M. A. Cimcoz, Çev.). İstanbul: Remzi Kitabevi. (Stephanus versiyonu yayın tarihi 1578; Orijinal eserin yayın tarihi yaklaşık MÖ. 375).
- Platon. (2007). *Devlet*. (H. Demirhan, Çev.). Ankara: Palme Yayınevi. (Stephanus versiyonu yayın tarihi 1578; Orijinal eserin yayın tarihi yaklaşık MÖ. 375).
- Ricardo, D. (2000). *Ekonomi politüğün ve vergilendirmenin ilkeleri*. (T. Ertan, Çev.). İstanbul: Belge Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1817).
- Sagan, C. (1983). *Cennetin ejderleri*. (K. Şentın, Çev.). İstanbul: e Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi: 1977).
- Tekeli, İ. (1979). *Mekan organizasyonlarına makro yaklaşım: Türkiye üzerinde bir deneme*. Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Tekeli, İ. (1998). *Tarih yazımı üzerine düşünmek*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.